

Fra ”rigtig” til ”ikke rigtig” mad: Om skalaer bag danskernes aftensmåltid

Katherine O’Doherty Jensen

Institut for Human Ernæring, Den fødevarer sociologiske gruppe

Det Biovidenskabelige Fakultet, KU

koj@life.ku.dk

Jeg vil præsentere 4 punkter ...

1. *En ny teori om betydning af forbrugspraksis*
  - *skalatænkning*: hvordan vi anvender *genstande* til at udtrykke betydning
2. *Et par eksempler* på anvendelsen af teorien i kvalitative studier
  - fokus her: skalatænkning bag menneskers spisevaner
3. *Nye resultater* fra et første forsøg på at anvende teorien i en analyse af survey data
  - baseret på: en genanalyse af eksisterende data
4. *Et forslag* vedrørende *hvad vi skal undersøge fremover* hvis vi skal forstå og forklare menneskers omgang med fødevarer

Teori og empiri

- **Teorien** om betydning af forbrugspraksis er udviklet i en PhD-afhandling fra 2003

O'Doherty Jensen K (2003): *The Contribution of Cognitive Semantics to the Development of Sociological theory of Food Culture and Food Practices*. Frederiksberg: Samfundslitteratur Grafik.

- **Survey data** blev indsamlet ved telefoninterviews foretaget blandt et repræsentativt udsnit af befolkninger i Danmark, Norge, Sverige og Finland i 1997

Kjærnes U *et al.* (2001): *Eating Patterns: A Day in the Life of the Nordic Peoples*. Oslo: National Institut for Consumer Research, Report no.7.

Det danske datasæt er genanalyseret i 2005-2006 med henblik på at vurdere teoriens frugtbarhed. Her vil jeg se på aftensmåltidet.

Teorien:

Vi skal skelne mellem *to* slags betydning

(1) Kategorial betydning (den "sproglige" tænkemåde):

Bygger først og fremmest på evnen til at identificere og navngive *kategorier*

Kategorier vedrører artsforskelle – *enten/eller forskelle* – som oftest udtrykkes i *ord*

- Fx: 'medister' er ikke 'mørbrad'; 'morgenmad', 'frokost' og 'middag' henviser til forskellige slags begivenheder, osv...

Kategorier befinder sig på *forskellige abstraktionsniveauer*:

- Fx: kotelet, grisekød, kød, animalsk produkt

Man tilegner sig tænkemåden, når man lærer at spørge:

- Hvad er det? Hvad er det? Hvad er det....?

Den anden slags betydning...

(2) *Gradueret betydning (den "skalaagtige" tænkemåde):*

"Skalataenkning" bygger først og fremmest på evnen til at skelne gradsforskelle

Gradsforskelle er *mere-mindre* forskelle mellem ydre punkter på et kontinuum, og udtrykkes oftest ved hjælp af *kropsprog* eller *genstande*

- Fx: *Hvor* højt jeg griner, græder eller klapper udtrykker og kommunikerer den forholdsmæssige styrke af min oplevelse

- Fx: *Hvor* stor, flot og dyr den buket blomster, som jeg giver den anden, kommunikerer den forholdsmæssige styrke af mine følelser

Ifølge Stern (1985) er menneskers evne til at skelne og sammenligne *gradsforskelle* tilstede ved fødslen

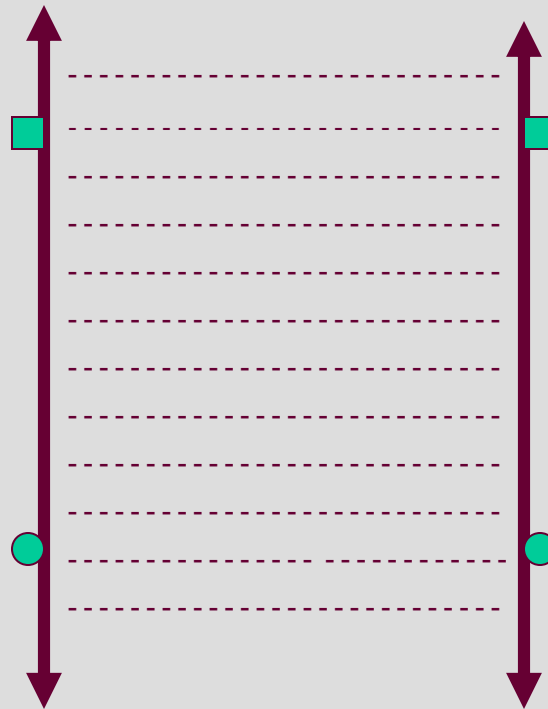
I følge teorien...

- ”Skalataenkning” spiller en meget stor, men overset rolle i menneskers omgang med hinanden
- Så snart vi har udviklet et sprog, er det nemt at kombinere begge tænke måder
  - Fx. Om jeg siger, at jeg er ’irriteret’, ’vred’ eller ’rasende’ kommer bl.a. an på min evne til at indplacere (under)kategorier på en skala
- Vi rangordner genstande, begivenheder, aktiviteter og andre mennesker, og vi afstemmer skalaer med hinanden
- Nu skal vi se på nogle eksempler på den skalaagtig betydning af fødevarekategorier i en madkultur

Vi rangordner genstande og begivenheder m.m. på skalaer, og vi afstemmer skalaer med hinanden...

Fx:

Højstatus
genstande

En særlig begivenhed

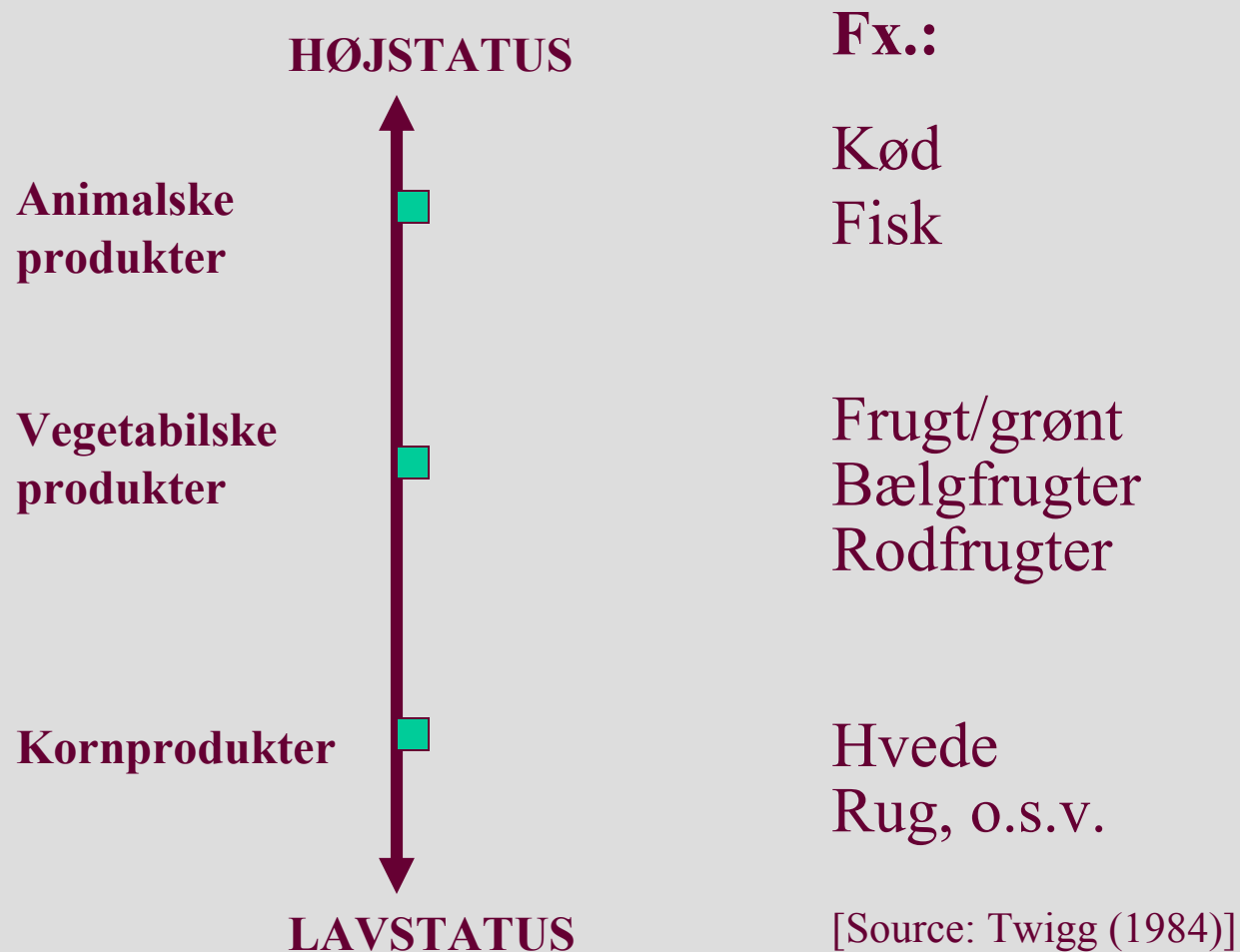
Lavstatus
genstande

En hverdagsbegivenhed

Måltidskategorier på en skala

Fødevarekategorier på en skala (vestlige madkulturer)

Afstemningen af måltids- og fødevareskalaer (i den traditionelle danske madkultur):

Måltider:

Middag/
Aftensmad

Frokost:

Morgenmad:

Sammensætningen af fødevarer:

Kød navngiver hovedretten
Grøntsager (tilbehør)
Kartofler

[Den "rigtige"
middag]

Pålæg navngiver maden
(kød, fisk, æg, ost eller grøntsager)
Rugbrød (den mindre synlige del)

Kornprodukter navngiver retten

”Skalataenkning” er påvist i kvalitative undersøgelser ...

- Ældre kvinders rangordning af ’functional foods’ og kosttilskudsprodukter som veje til et bedre helbred
  - Korzen-Bohr S & O’Doherty Jensen K, 2005
- Betydning af mælk og mælkeprodukter i danske familiers hverdag
  - Dahl H & Øllgaard G, 2006
- Forbrugernes rangordning af en lang række fødevarer, hvoraf nogle er råvarer, og andre er forarbejdede, og nogle er økologiske, mens andre er ikke
  - O’Doherty Jensen K, 2006

Et eksempel på opstilling af tomatprodukter i en fokusgruppe:

”DEN VÆRSTE”

”DEN BEDSTE”

Alle 12 fokusgrupper valgte samme kriterium for opstillingen:
- *forarbejdningsgraden* (herunder: ”Hvor meget tomat er der i?”)

Undersøgelse af skalatænkning bag danskernes aftensmåltid

Givet, at alle danskere ikke spiser en "rigtige" middag, forventer vi at kunne konstatere:

- At der er tale om en skala / en *gradueret struktur* i sammensætningen af måltidets forskellige komponenter
  - at henholdsvis lavstatus ("ikke rigtige") komponenter og højstatus ("rigtige") komponenter hører sammen
- At der er *sammenhænge mellem* den graduerede struktur i *måltiderne* og graduerede forhold ved de *sociale kontekster* for spisning
  - herunder: antal deltagere, spisningens varighed, begivenhedens status (hverdag kontra weekend), tendensen til at foretage andre aktiviteter samtidigt (fx: se/ikke se TV)

Eating patterns:

Data om danskernes spisning

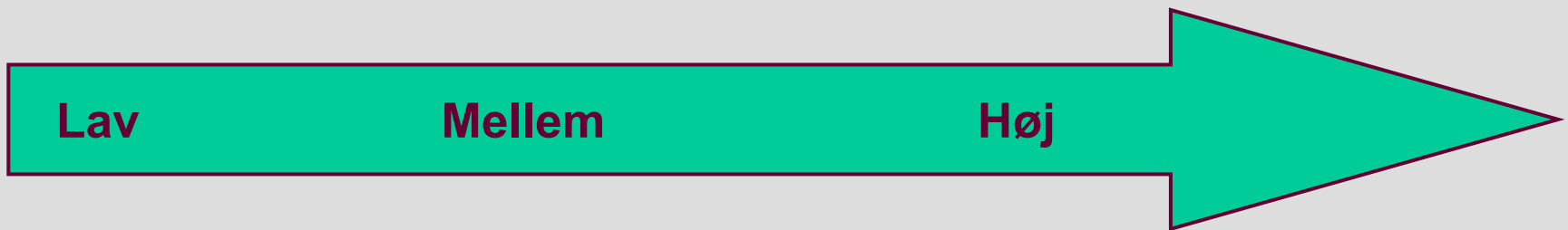
- Datasættet er fremkommet ved telefoninterviews *udført i 1997* blandt et repræsentativt udvalg af den danske befolkning fra 15 år og opefter (N=1,200)
- Det omfatter oplysninger om socio-demografiske faktorer, antal og sammensætningen af måltider, retter og mellemmåltider *spist indenfor de foregående 24 timer*, oplysninger om tilberedning, tidspunktet for spisning, hvor spisningen fandt sted, om andre aktiviteter blev foretaget samtidigt, og hvem man spiste sammen med
- Datamaterialets dybde giver unik adgang til konkrete spisepraktisser
- Følgende analyser tager kun udgangspunkt i dagens hovedmåltid (typisk – men ikke altid – spist om aftenen)

Kan en rangordnet, gradueret struktur identificeres i sammensætningen af aftensmåltider?

- Følgende *indikatorer* er valgte (ustrukturerede data):
  - Hovedingrediensen (typisk kød af en slags)
  - Tilbehør (brød, pasta, kartofler mv.)
  - Drikke (fra intet til alkohol)
  - Antal retter (1, 2 eller 3)
- *Forventning*: Indikatorerne burde kunne give et samlet billede af måltidets karakter
- En såkaldt *Latent Class Analysis* er anvendt til at teste om de 4 indikatorer udtrykker en fælles rangordning
- *Resultat*: der er en rangordning, som bekræftes statistisk af modelsøgning

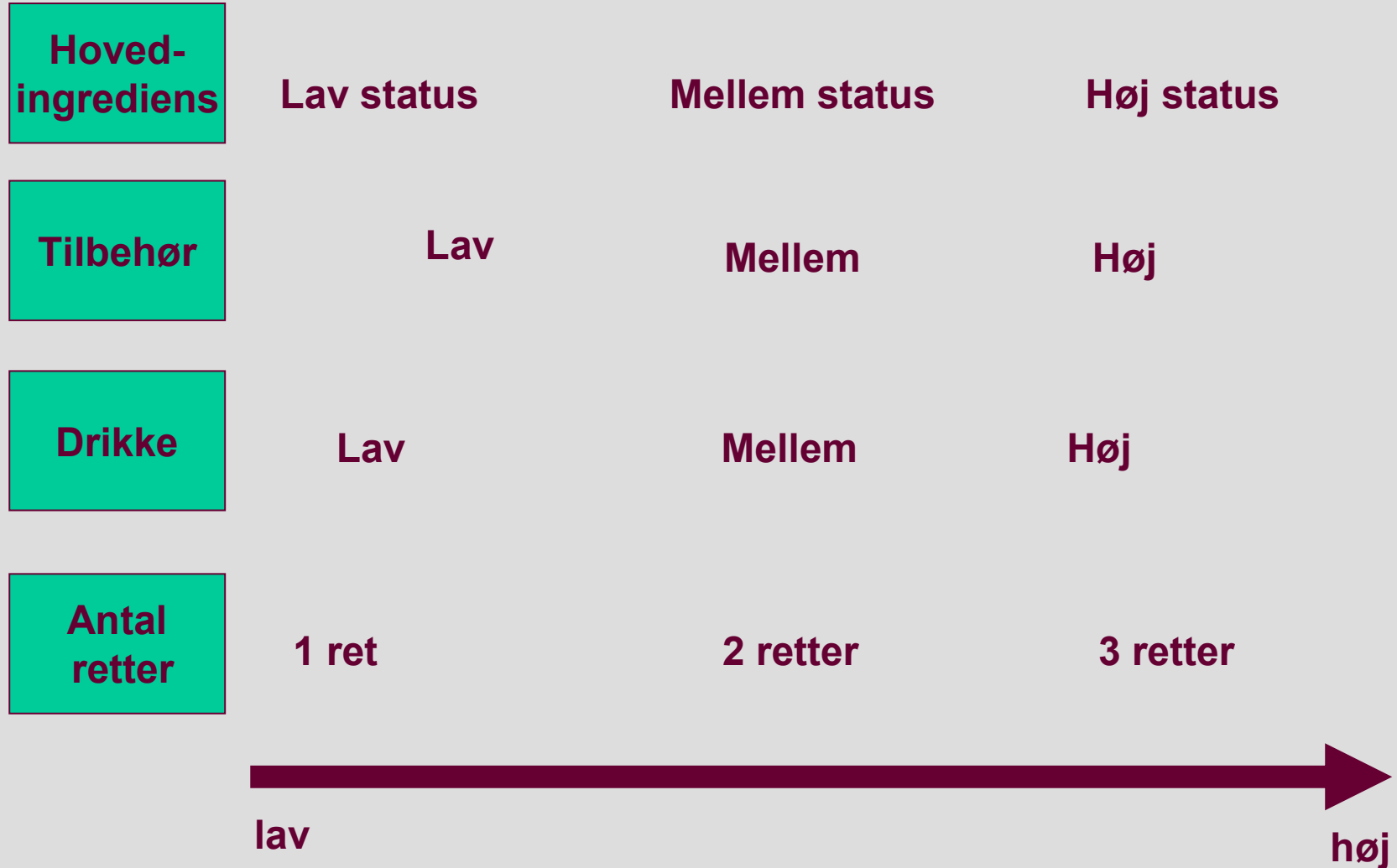
En samlet rangordning?

- Ifølge teorien om aftenmåltidets graduerede karakter burde alle 4 indikatorer gå fra lavstatus til højstatusmåltider

Hvordan rangordning?

-Forventet ordning af mad komponenterne:

3 rangordnede kategorier

LAVT RANGERET

Pizza (14 %), burger, pølseretter
Vegetariske retter: grøntsagssauce (12 %) eller -suppe, blandet grønt

Intet tilbehør (48 %)
Brød (41 %)

Kun en ret (83 %)

Relativ jævn spredning på drikkevaretyper

Forekommer i 19 % af varme aftenmåltider

MELLEM RANGERET

Frikadeller (10 %), millionbøf, hakkebøf, schnitzler, koteletter
stegt fiskefilet, torsk

Kartofler (78 %)
Ris eller pasta (20 %)

Kun en ret (76 %)

Relativ jævn spredning på drikkevaretyper

Forekommer i 63 % af varme aftenmåltider

HØJT RANGERET

Engelsk bøf/steaks (17 %) flæskesteg, oksesteg, mørbrad, fjerkræ
lammekølle

Kartofler (92 %)

2 ell. 3 retter nydes i 50 % af tilfældene

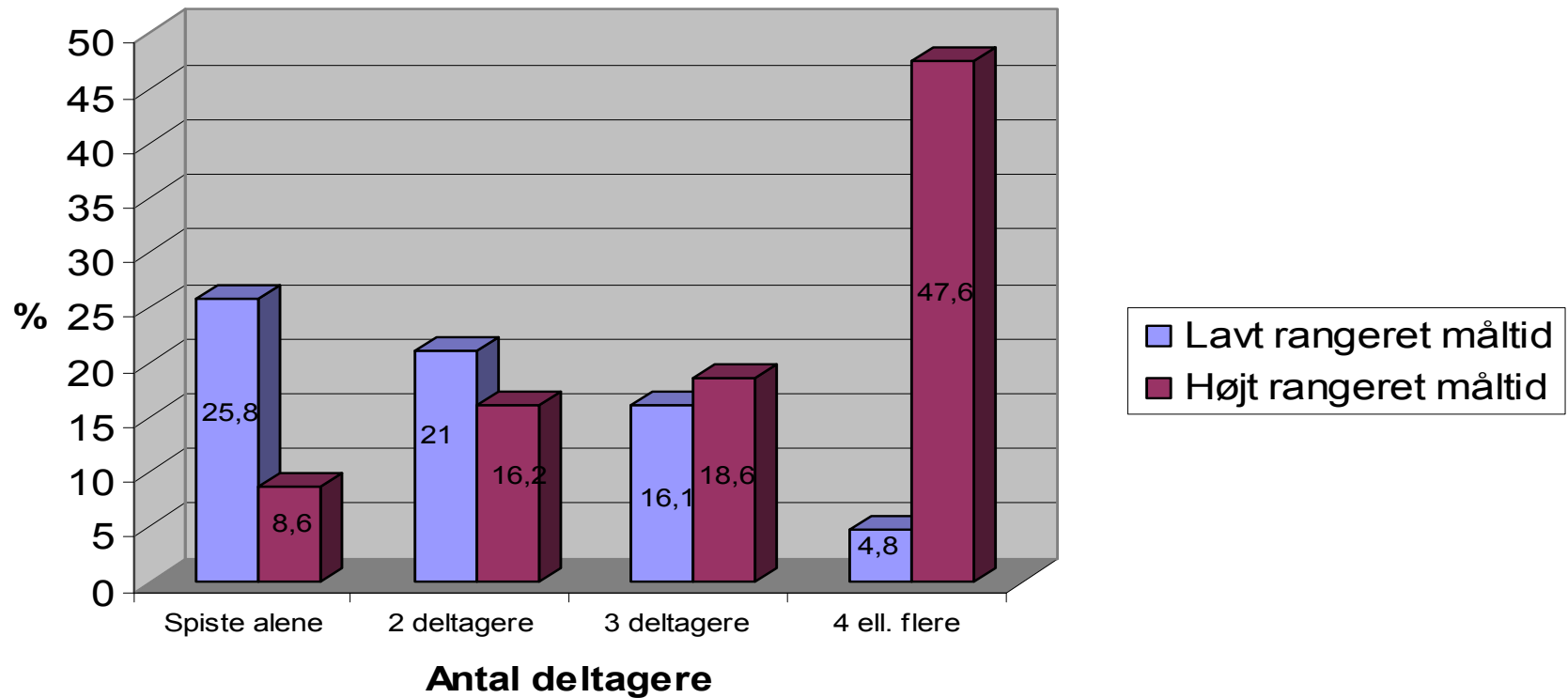
Altid alkohol til denne måltidstype

Forekommer i 18 % af varme aftenmåltider

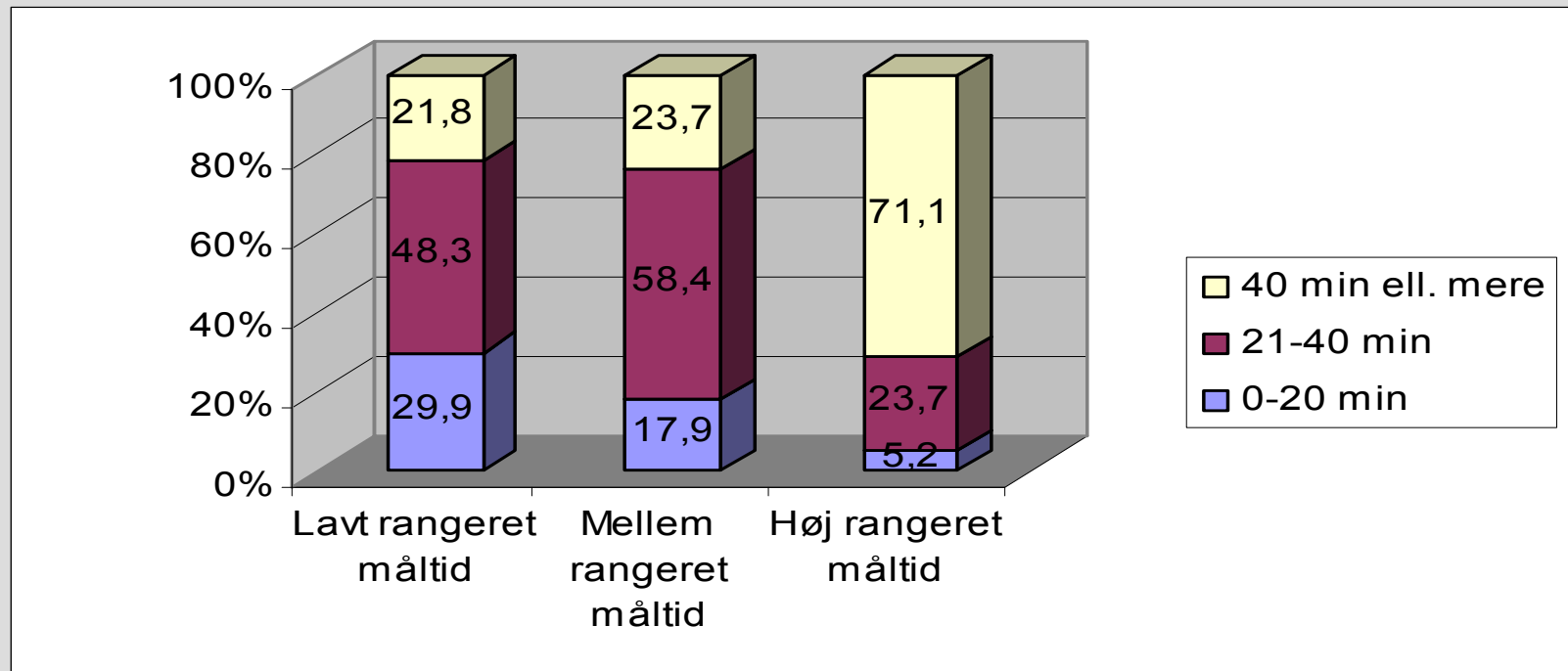
Den sociale kontekst for aftenmåltidet:

Antal deltagere

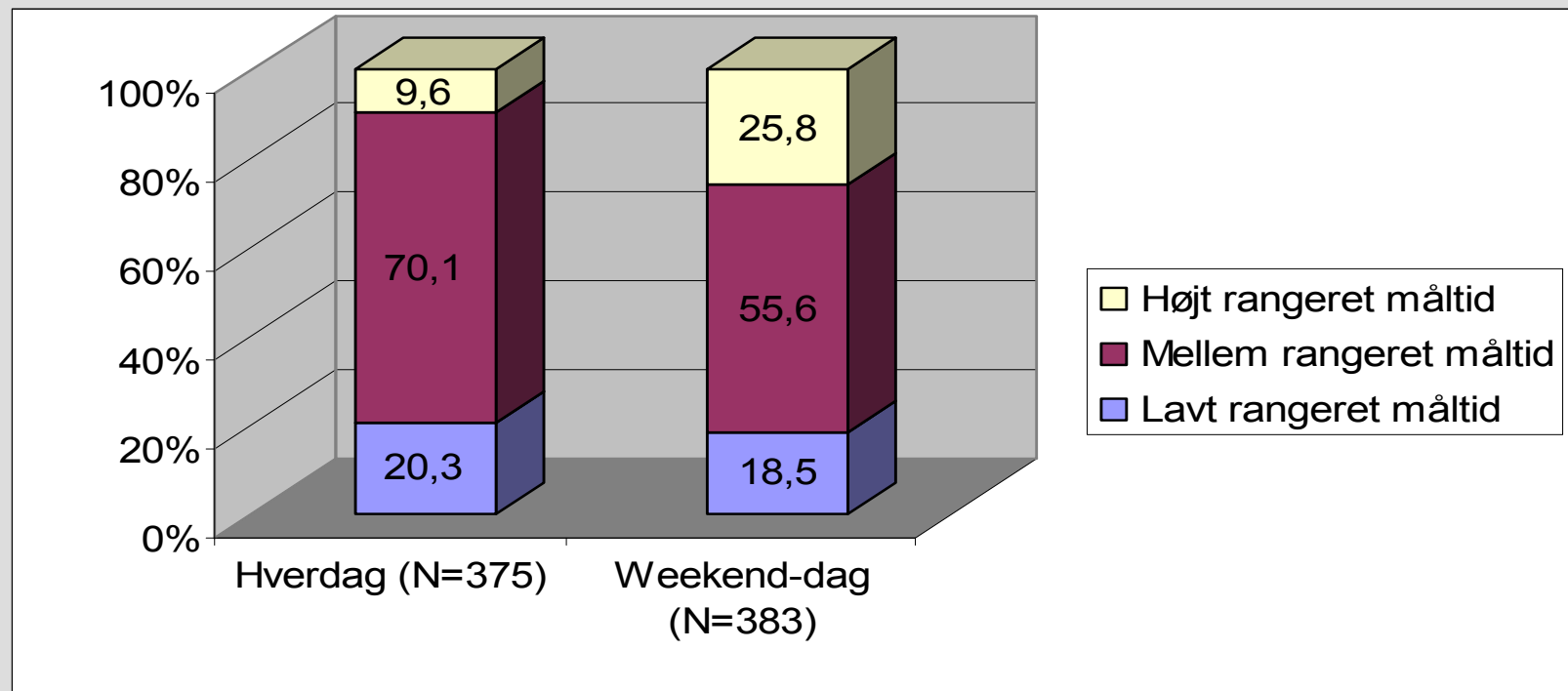
- Moderat til stærk signifikant sammenhæng mellem antal deltagere og måltidets kulinarisk status ($\gamma=0,30$)

Den sociale kontekst for aftenmåltidet: *Varighed*

- Stærk signifikant sammenhæng mellem varighed af måltidet og måltidets kulinarisk status ($\gamma=0,49$)

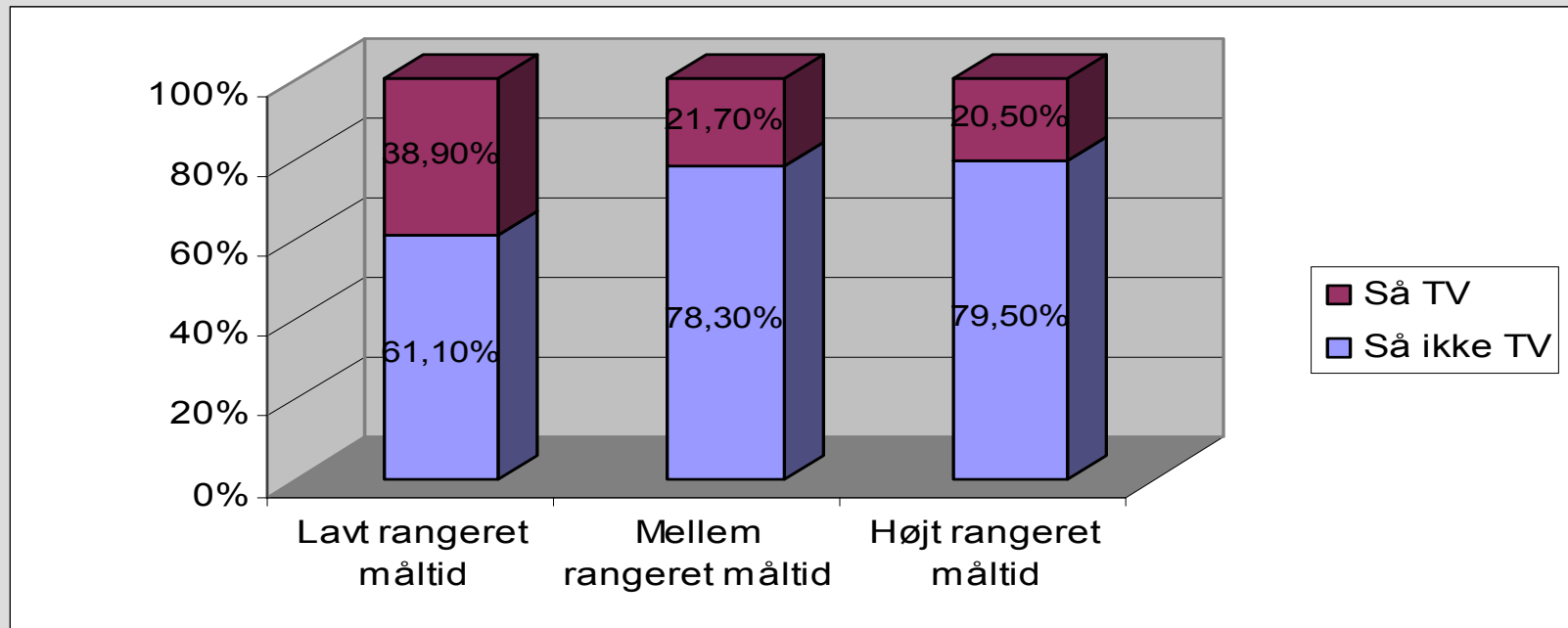
Den sociale kontekst for aftenmåltidet: *Forskkel på hverdag kontra weekend*

-Stærk signifikant forskel mellem måltidets kulinarisk status på hverdag og weekend dage

(Dog kun i de tilfælde, hvor der er to eller flere, der deltager i måltidbegivenheden)

Den sociale kontekst for aftenmåltidet: *Aktiviteter under middagen (så TV)*

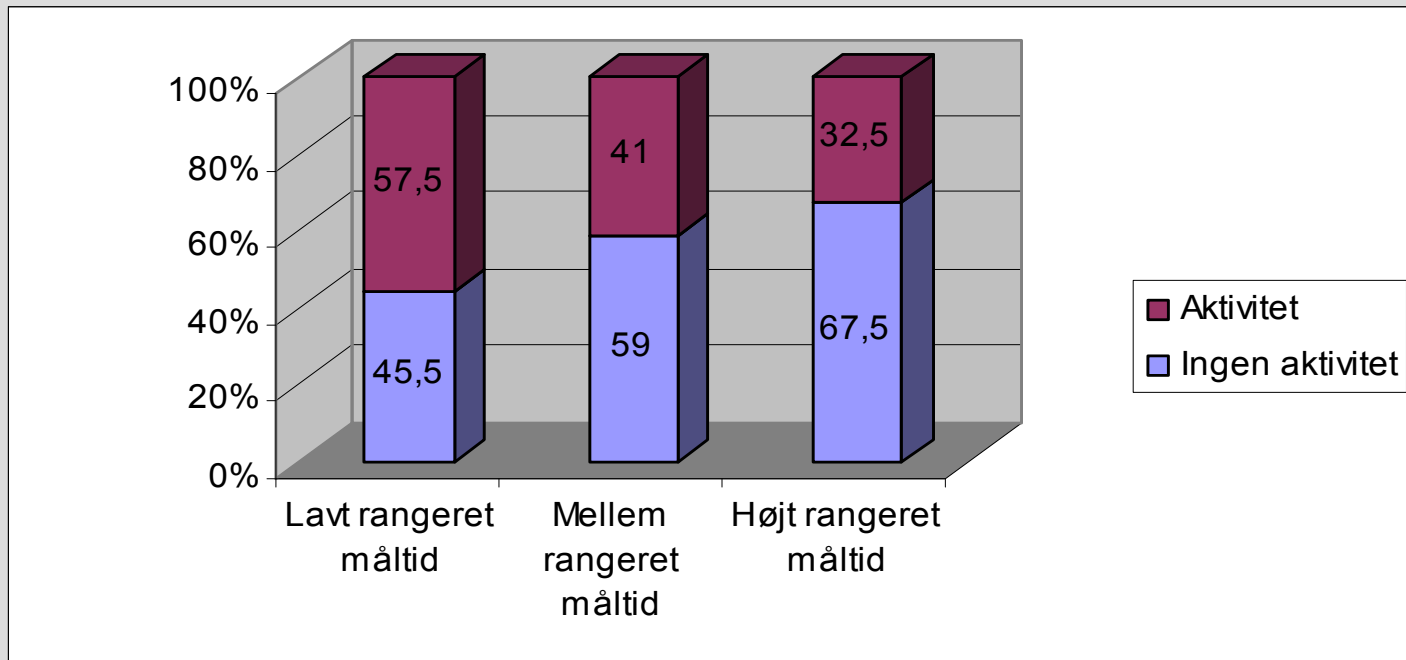

-Stærk signifikant forskel i tendensen til at se TV mellem lavt rangeret måltid og de to 'højere' måltider

(Dog kun i de tilfælde, hvor der er to eller flere, der deltager i måltidbegivenheden)

Den sociale kontekst for aftenmåltidet:

Aktiviteter under middagen (så TV, hørte radio, læste)

Stærk signifikant sammenhæng mellem at udføre aktivitet under middagen og måltidkvalitet

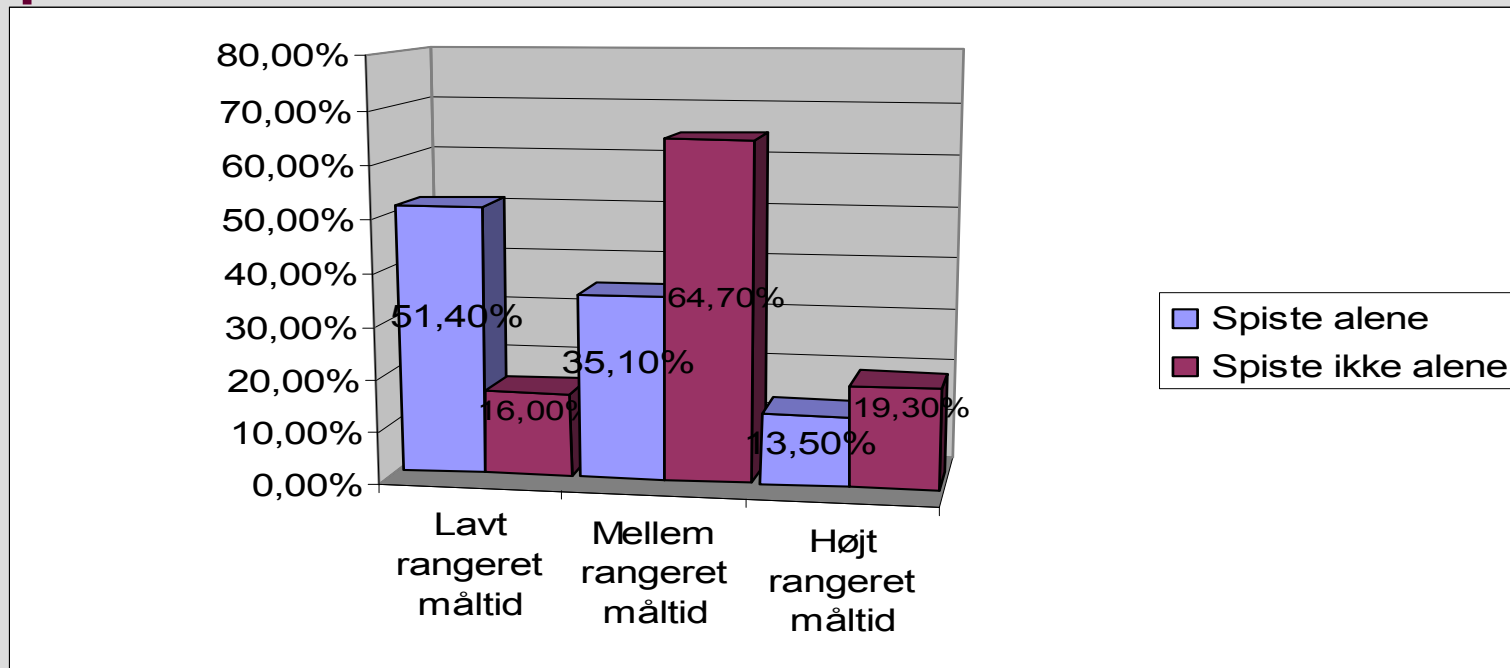
(Dog kun i de tilfælde, hvor der er to eller flere, der deltager i måltidbegivenheden)

Den sociale kontekst for aftenmåltidet: nogle spørgsmål

- Hvordan opfører folk sig, når de ”træder ud af” den sociale sammenhæng, som aftenmåltidet typisk spises i?
  - Hvad gør den samboende, når han / hun skal spise aftenmåltidet alene?
  - Hvordan spiser single personen, når han / hun spiser med andre?

Den sociale kontekst for aftenmåltidet

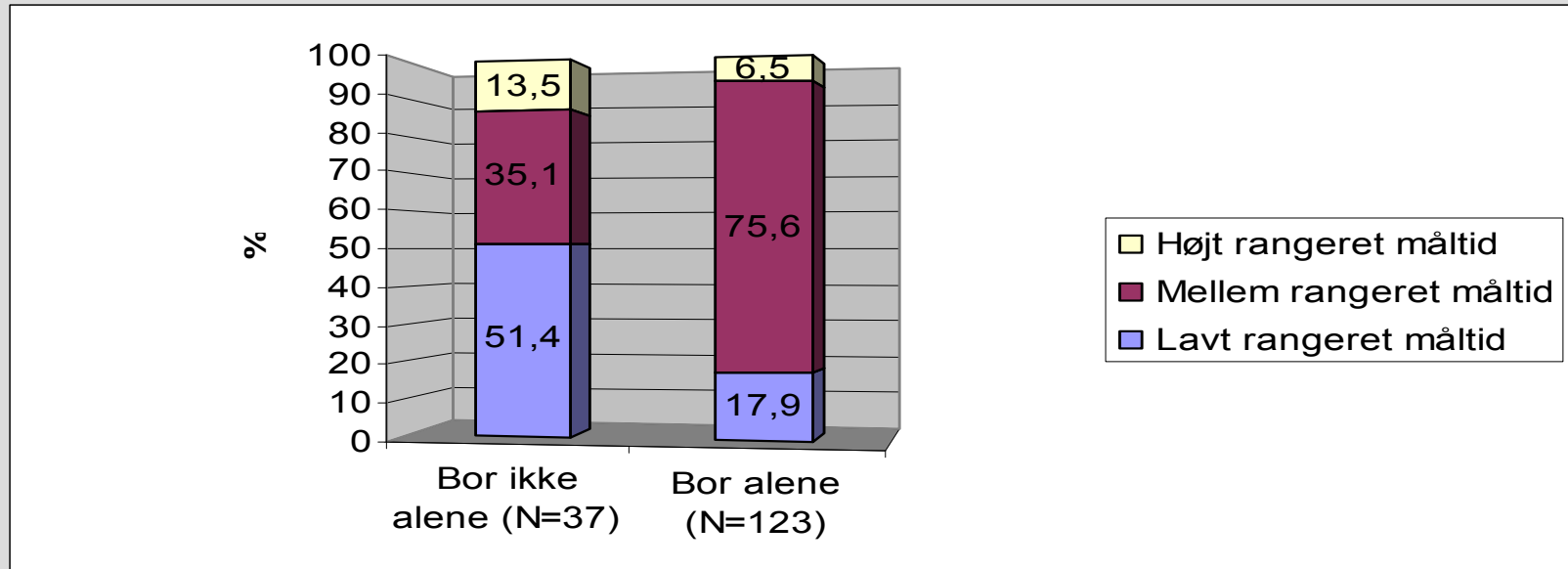
Adfærd når personer fra samboende husholdninger spiser alene:

-Stærk signifikant forskel på adfærd (N=556) afhængig af om den samboende spiser aftenmåltidet alene eller ej.

Den sociale kontekst for aftenmåltidet:

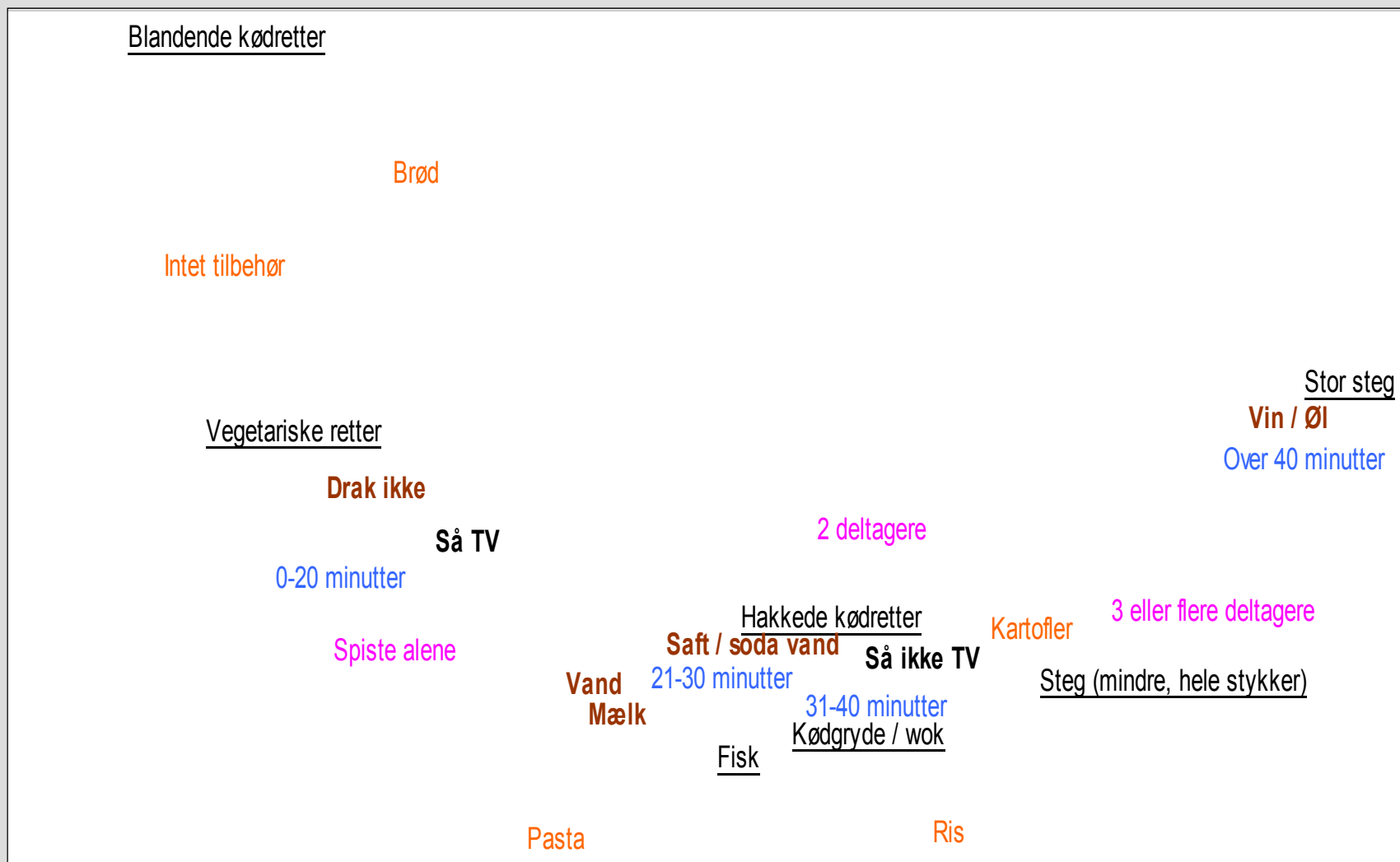
Forskellig adfærd mellem alenespisere, hvor enespisningen er henholdsvis normen og undtagelsen:

-Stærk signifikant forskel på adfærd, når man spiser alene, mellem dem som bor alene og dem som ikke bor alene.

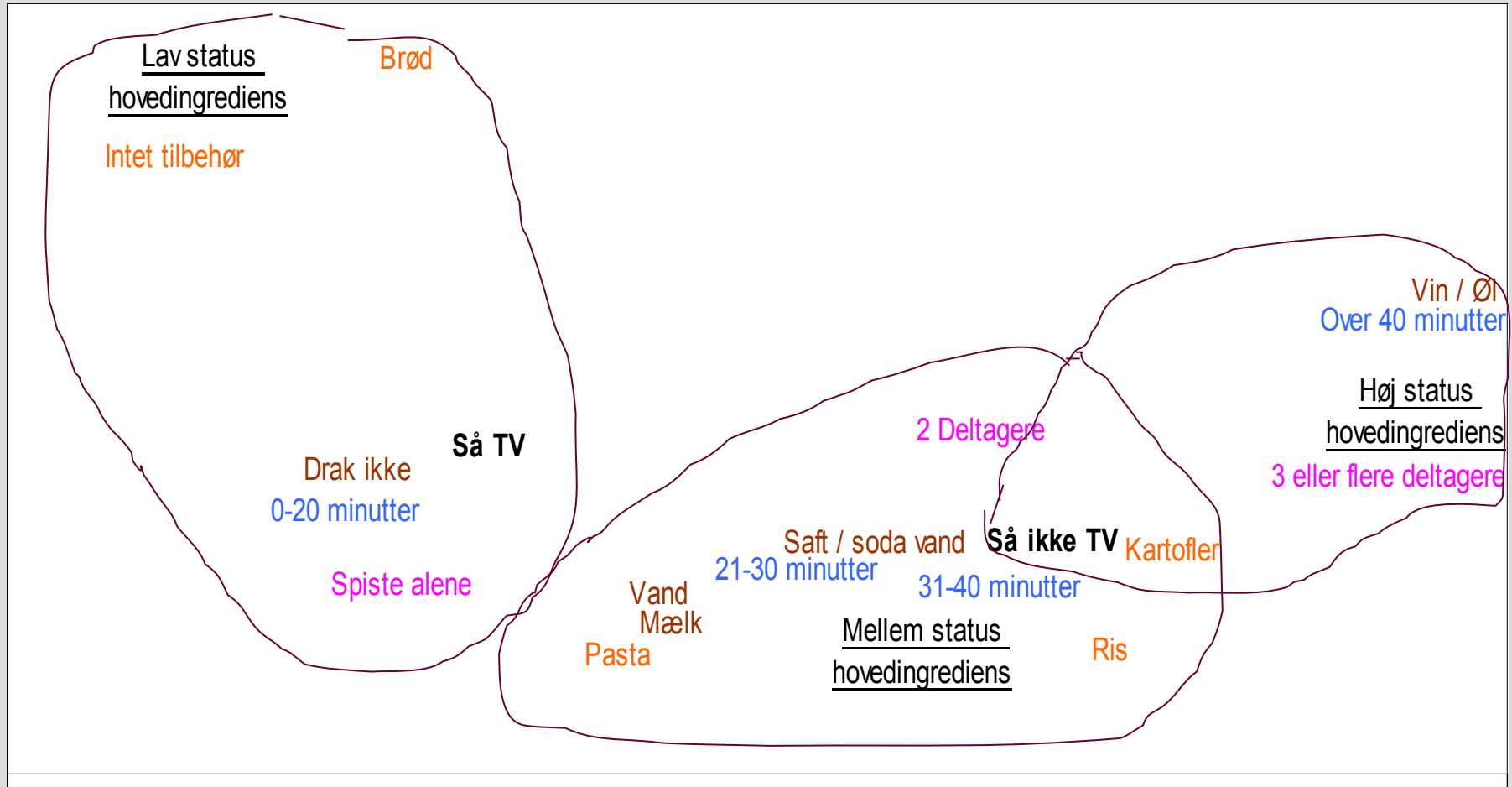
Kort over mad komponenternes fælles sammenhæng

-Baseret på en korrespondanceanalyse, hvor hovedingrediens variabelen er omkodet

Kort over mad komponenternes fælles sammenhæng

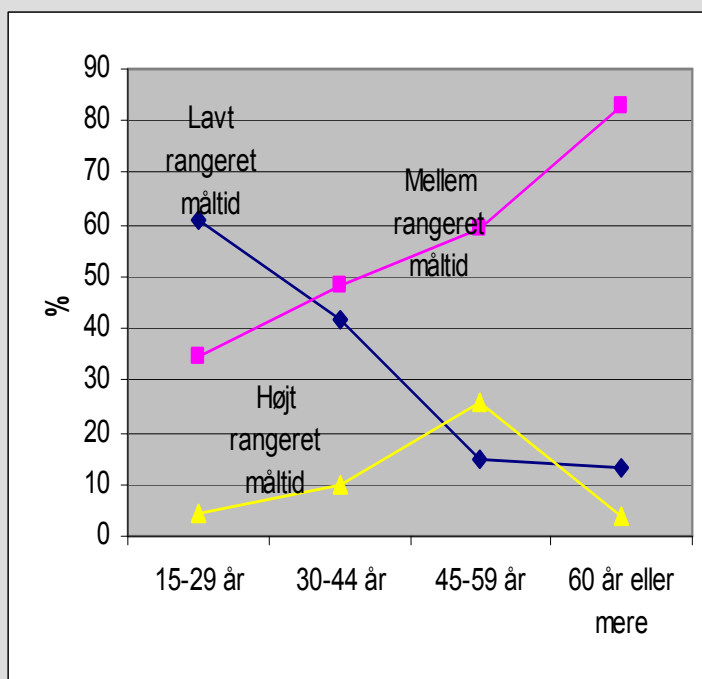
-Baseret på en korrespondanceanalyse, hvor hovedingrediens variabelen er yderligere rekodet

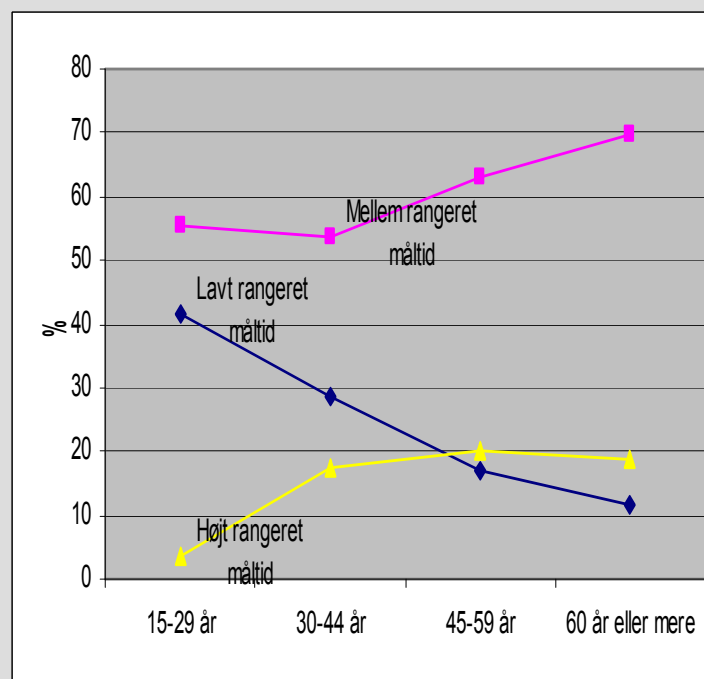
Alder er en væsentlig baggrundsfaktor...

Her set i forhold til antal spisende (a)

Spiste alene (N=163):

2 spisedeltagere (N=333)

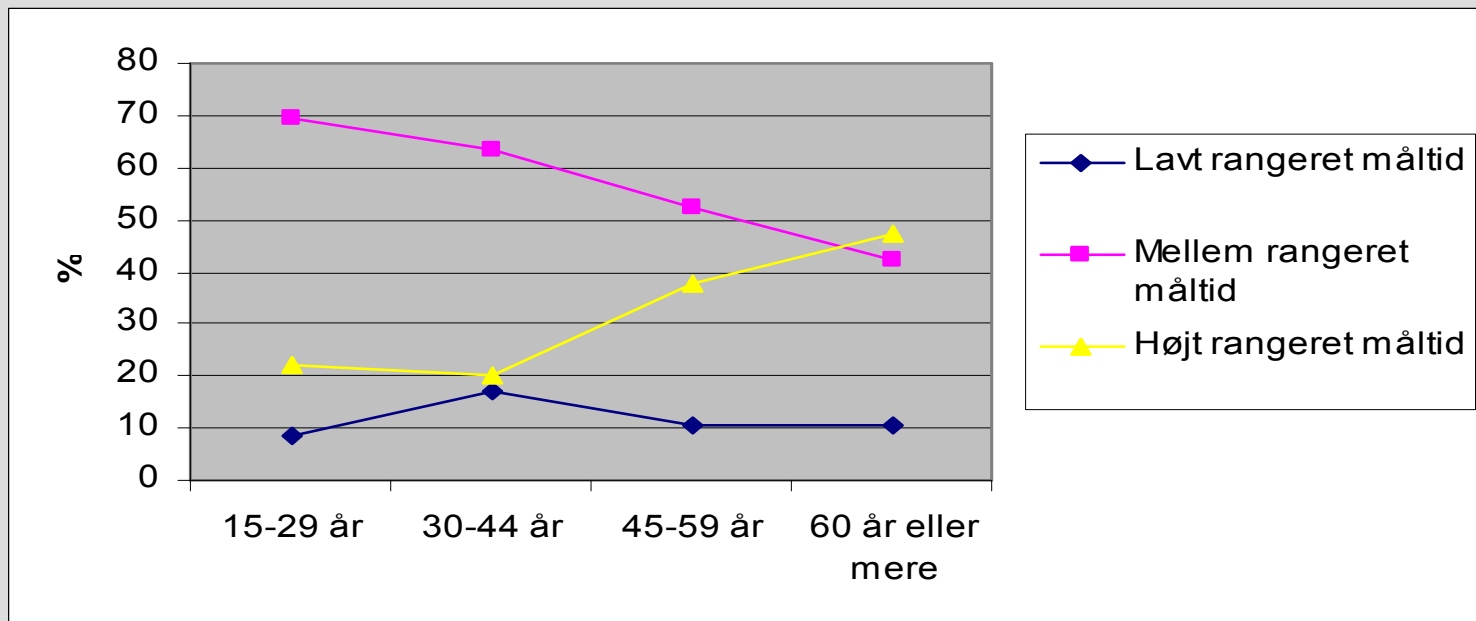

- Klar tendens til at det lavest rangerede måltid falder i hyppighed i takt med at alderen stiger.
- Størst forskel i de tilfælde, hvor måltidet spises alene.
- Samme tendens i de tilfælde, hvor måltidet nydes af 2 deltagere – men mindre tydelig.

Alder er en væsentlig baggrundsfaktor...

Set i forhold til antal spisende (b)

3 eller flere spisedeltagere (N=262)

- Det lavt rangerede måltid er sjældent, når der er 3 eller flere deltagere (også blandt de yngste).
- Til gengæld er der klar tendens til at ældre (dvs. 45 og op ad) i højere grad spiser det højt rangerede måltid end de yngre, der til gengæld oftest vil spise et mellem rangeret måltid.
- Denne variation forklares i høj grad af om der er børn eller ej i husholdningen.

Konklusioner

- Der er tale om en skalaagtig, gradueret struktur (fra lav- til højstatus komponenter) i sammensætningen af danskernes aftensmåltid
- Der er også tale om klare og signifikante sammenhænge mellem måltidets sammensætning og graduerede aspekter ved de sociale kontekster for spisning
- Det kan formodes, at den skalaagtige tænkemåde hos den enkelte forbruger ligger til grund for den skalaagtige (graduerede) struktur ved vores madkultur
- På dette grundlag mener jeg, at fødevarer sociologer og andre forskere ikke kan tillade sig at se bort fra skalaer bag forbrugskulturer

Hvis vi skal forstå og forklare forbrug, bør vi derfor...

- Kaste os over forbrugerundersøgelser, der har til hensigt at belyse *rangordninger* af genstande inden for bestemte overordnede kategorier – så som en fødevarergruppe
  - Fx: hvordan forskellige kødtyper, udskæringer eller forarbejdningsmetoder rangordnes i forhold til hinanden
- Foretage undersøgelser, der belyser hvilke *kriterier* forbrugere rangordner efter
  - Ethvert kriterie, der anvendes i praksis, medfører en rangordning (indplaceringen af genstande på en skala)
  - Kvalitative undersøgelser peger på, at forbrugere anvender *forskellige kriterier* i forhold til *forskellige fødevarergrupper*
  - Der er behov for at belyse disse forhold systematisk

Tak til jer for at lytte med

Og til:

- Det Samfundsvidenskabelige Forskningsråd og Danish Meat Association for financierel støtte til at at foretage genanalysen af data fra *Eating Patterns*
- Lotte Holm (KU) og Unni Kjærnes (SIFO) for tilladelse til at anvende de danske data fra den nordiske undersøgelse
- Jesper Lund (Uni-C) og Thomas Bøker Lund (KU) for hjælp med omkodning og multivariate analyser